

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ONOMASTIK LEKSIK
BIRLIKLARNING KONSEPTUAL METAFORIK TAHLILI**

Ilmiy maqola

*Muallif: **Sotvoldiyeva Mohigul Isroiljon qizi** (Andijon davlat chet tillari
instituti Qiyosiy tilshunoslik va lingvistik tarjimashunoslik yo'nalishi magistranti')*

Email: dovud231012@gmail.com.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida onomastik birliklarning metaforik qo'llanilishi, ularning konseptual asoslari, madaniy-sotsiologik omillar bilan bog'liqligi keng yoritiladi. Tadqiqotda antroponimlar, toponimlar va boshqa nomlar metaforik ma'no kasb etish jarayonida qanday konseptual mexanizmlar ishlashi tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: onomastika, metafora, konsept, kognitiv tilshunoslik, O'zbek tili, ingliz tili.

Abstract: *This article analyzes the conceptual metaphorical usage of onomastic units in Uzbek and English, examining their semantic extensions, cognitive principles, and cultural background. The study reveals that onomastic metaphors function as mental models shaping national worldview.*

1. Kirish

Tilning nominativ tizimi jamiyatning tarixiy-madaniy tajribasini aks ettiradigan murakkab semantik qatlamdir. Onomastik birliklar — shaxs nomlari, geografik nomlar, urug'-qabila nomlari, tarixiy shaxslar, adabiy obrazlar va boshqa nomlash birliklari — milliy konseptual tizimning ajralmas qismidir. Onomastik metaforalar tilda barqaror, kuchli baholovchi va assotsiativ ma'no yaratish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali jamiyatning qadriyatlar tizimi, tarixiy xotirasi va ijtimoiy stereotiplari yuzaga chiqadi. Konseptual metafora nazariyasi (Lakoff va Johnson) fikrlash jarayonida metaforik modellarning markaziy rolini kursatadi. Shu bois onomastik birliklarning metaforik qo'llanishi nafaqat lingvistik, balki kognitiv jarayon sifatida ham o'rganilishi zarur.

2. Nazariy-metodologik asoslar

Tadqiqotning nazariy poydevori sifatida kognitiv tilshunoslik, konseptual metafora nazariyasi, onomastika va lingvomadaniyatshunoslikning ilmiy yondashuvlari asos qilib olindi. Metafora inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri ekani sababli, onomastik metaforalar faqat til hodisasi bo'lmay, balki dunyoni konseptual tushunishning modelidir. Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

- kognitiv-semantik tahlil;
- qiyosiy tahlil;
- pragmatik tahlil;
- madaniy-konseptosfera asosida izohli tahlil.

3. Asosiy qism

3.1. O'zbek tilida onomastik metaforalar

O'zbek tilida onomastik metaforalar xalq og'zaki ijodi, tarixiy shaxslar, epik qahramonlar va diniy manbalarga asoslanadi. Masalan:

- 'Rustami polvon' — jasorat va kuch konsepti;
- 'Layli-Majnun' — sadoqatli sevgi modeli;
- 'Temurday qat'iyatli' — irodalilik;
- 'Ulug'bekdek dono' — ilm-fan timsoli.

Bu metaforalar milliy madaniyatning qadimiy qatlamlarini aks ettiradi va nutqning emotsional-ta'sirchanligini oshiradi. Shuningdek, ular ijtimoiy baholash vositasi sifatida ham ishlaydi.

3.2. Ingliz tilida onomastik metaforalar

Ingliz tilidagi metaforik nomlar ko'proq g'arb adabiyoti, Bibliya, ilmiy meros va tarixiy shaxslarga tayanadi. Eng mashhur modellardan ayrimlari:

- 'Einstein' — yuqori intellekt;
- 'Cinderella' — e'tiborsiz, kamsitilgan qiz;
- 'Judas' — xiyonatkor;

— 'Don Juan' — ayollarni rom qiluvchi erkak.

Bu metaforalar G'arb sivilizatsiyasining tarixi va diniy manbalari bilan bog'liq bo'lib, ularning semantik maydoni o'zbek tilidagi obrazlardan farq qiladi.

3.3. Toponimik metaforalar

Toponimlar asosidagi metaforalar geografik joyning tarixiy, estetik yoki sotsial xususiyatiga asoslanadi:

O'zbek tilida:

- 'Samarqanddek go'zal';
- 'Buxoroday qadimiy';
- 'Chortoq bozor bo'ldi' — gavjumlik.

Ingliz tilida:

- 'Hollywood' — shon-shuhrat;
- 'Waterloo' — mag'lubiyat;
- 'Siberia' — sovuqlik va yiroqlik.

Bu metaforalar madaniy xotiraning kuchli belgilari sifatida til tizimida mustahkam joylashgan.

3.4. Taqqosiy tahlil

O'zbek va ingliz tillaridagi asosiy metaforik modellar quyidagilardir:

- AQL — ODAM (Beruniy / Einstein);
- XOINLIK — ODAM (Hoji G'iyos / Judas);
- SEVGI — JUFTLIK (Layli-Majnun / Romeo-Juliet);
- KUCH — QAHRAMON (Rustam / Hercules);
- MAG'LUBIYAT — JOY (Waterloo / yengilgan joy modeli).

Metaforalar universal konseptlarni aks ettirgan bo'lsa-da, ularning manbalari milliy madaniyatga xos. O'zbek tilida epik qahramonlar ustuvor bo'lsa, ingliz tilida diniy va ilmiy obrazlar ustunlik qiladi.

4. Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek va ingliz tillarida onomastik leksik birliklar metaforik ma'no yaratishning samarali kognitiv vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ular milliy madaniyat, tarixiy xotira, adabiy meros va ijtimoiy

qadriyatlar bilan bevosita bog‘langan. Har ikki tilda metaforik modellar o‘xshash bo‘lsa-da, ularning mazmuni milliy konseptosfera bilan farqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford University Press, 2010.
3. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. 2006.
4. Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilida metaforik nomlash. Toshkent, 2012.
5. Alikhanova N. Onomastik birliklarning semantik tahlili. Toshkent, 2020.
6. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric. 2011.